

PEREKONNASEADUSEST

Karina Lõhmus-Ein

Sissejuhatus

Perekonnasuhteid on vähemalt mingil eluetapil kõigil inimestel. Need võivad olla lapse suhted oma vanemaga, vanema suhted lapsega, abikaasade vahelised suhted jms. Rahvusvaheliselt reguleeritakse erinevaid perekonnaõiguse küsimusi mitmete konventsioonide ja Euroopa Liidu õigusaktidega. Siseriiklikeks perekonnaõiguse allikateks on Eestis põhiseadus (mis näeb ette õiguse perekonnaelule) ja seadused, millest tähtsaimaks on perekonnaseadus.

Kehtis perekonnaseadus jõustus 1. juulil 2010. Seega on uus perekonnaseadus kehtinud üsna lühikest aega ja selle kohaldamise praktikat on veel vähesel määral. Seetõttu on praegu veel vara otsustada, kas seadusandja on uue perekonnaseadusega suutnud perekonnaõiguslikke küsimusi varasemaga võrreldes paremini reguleerida ja kas uus seadus vähendab perekonnaõiguslike vaidluste hulka. Kindlasti saab aga öelda, et kehtiva perekonnaseadusega on perekonnasuhteid reguleeritud varasemast põhjalikumalt.

Perekonnaõiguslikke vaidlusi lahendatakse sageli kohtus. Kahjuks tuleb nentida, et inimeste teadlikkus perekonnaõigusest ei ole kõrge ning oma õiguste ja kohustustega tutvutakse alles siis, kui vaidlus on käes. Harvad pole juhtumid, mil vaidluse käigus selgub, et inimene on vastu võtnud perekonnaõiguslikke otsuseid või teinud perekonna suhetes tegusid, mille tagajärjed ei ole talle soodsad ja mida oleks saanud vältida. Selleks, et tagada oma huvide ja õiguste kaitse, on vaja, et inimesed teeksid perekonnasuhteid puudutavaid otsuseid informeeritult, st teades seadusega ette nähtud õigusi, kohustusi, võimalusi ning teatud otsuste ja tegude õiguslikke tagajärgi. Kuna perekonnaseadus annab varasemast suurema võimaluse perekonnasuhteid ise reguleerida, on teadlikkus seaduslikust regulatsioonist seda olulisem.

Käesolevas artiklis käsitatakse mõningaid olulisemaid perekonnaseaduses reguleeritud küsimusi. Nendeks on abikaasade varasuhted, vanema hooldusõigus lapse suhtes, suhtlusõigus lapsega, lapse ülalpidamise kohustus. Samuti tuleb artiklis juttu üha sagedamini esinevast multikulturaalsusest perekonnas.

1. Abikaasade varasuhted

Abikaasade varasuhted on perekonnaõiguse valdkond, mis puudutab kõiki abielus olevaid inimesi. Perekonnaseadus võimaldab abikaasadel omavahelisi varasuhteid olulisel määral ise reguleerida. Seadusega antud võimaluste kasutamine eeldab teadmisi perekonnaseadusest. Samas võimaldab vastavate teadmiste olemasolu teha otsust abielu ja vabaabielu vahel.

Abielu sõlmimisega tekivad abikaasade vahel varasuhted, mida reguleerib perekonnaseadus.¹

Perekonnaseadus näeb ette kolme liiki abikaasade varasuhteid:

1. varaühisus;
2. vara juurdekasvu tasaarvestus ja
3. lahusvara.

Perekonnaseisutoimingute seaduse² järgi on abiellujatel abielu sõlmimisel võimalik otsustada, millist varasuhet nad soovivad omavahelistes suhetes kohaldada, märkides selle abiellumisavalduses. Varasuhte liigi valikust sõltuvad abikaasade õigused ja kohustused abielu ajal omandatava vara suhtes nii abielu ajal kui pärast selle lõppemist. Kui abiellumisel jäetakse varasuhe valimata, kohaldatakse neile alates abielu sõlmimisest varaühisust.

Oma varasuhteid saavad abikaasad kujundada ja muuta ka abieluvaralepingu sõlmimisega. Abieluvaralepingut on võimalik sõlmida nii enne abielu sõlmimist kui abielu ajal. Abieluvaraleping peab olema sõlmitud notariaalses vormis, st selle sõlmimiseks tuleb pöörduda notari poole.

Abieluvaralepinguga on abielus olevatel isikutel võimalik ümber kujundada juba tekkinud omavahelisi varalisi suhteid. Varaühisuse valinud abikaasad saavad näiteks kokku leppida, et kõik või osad ühisvarasse kuuluvad asjad on ainult ühe abikaasa omad, so teisel abikaasal ei ole nende asjade suhtes enam õigusi ja kohustusi. Samuti saavad abikaasad lõpetada senise varasuhte ja kehtestada teist liiki varasuhte.

¹ Kätesaadav: <https://www.riigiteataja.ee>

² Kätesaadav: <https://www.riigiteataja.ee>

Oluline on märkida, et sõltumata sellest, millise varasuhte abikaasad abielludes või abielu jooksul valivad, peavad abikaasad abielus olles tegutsema perekonna huvidest ja heaolust lähtudes.

1.1. Varaühisus

Varaühisuse kui kõige levinuma abikaasade varasuhte liigi puhul kuulub kogu vara, mille abikaasad abielu ajal omandavad, abikaasade ühisomandisse ehk võrdselt mõlemale abikaasale. Sisuliselt tähendab see seda, et mõlemad abikaasad on ükskõik kumma abikaasa poolt abielu ajal omandatud vara ühised omanikud. Selliseks varaks võivad olla kinnisasjad (maa koos sellel asuvate hoonetega, korterid), vallasasjad (näiteks tehnika, kodusisustusemed, sõidukid ja muu tehnika), varalised õigused (aktsiad), töötasud ja muud sissetulekud jne.

Varaühisuse põhimõte laieneb vaid varale, mille abikaasad omandavad abielu kestel. Asjad, mis kuulusid mehele või naisele enne abiellumist, jäävad ka pärast abiellumist ainult tema omandusse. Sellist vara nimetatakse lahusvaraks. Lahusvara hulka kuulub ka vara, mille üks abikaasadest abielu ajal pärib või kingituseks saab. Teine abikaasa ei saa selle vara omanikuks. Samuti loetakse lahusvara hulka abikaasa isiklikud tarbeesemed.

Ühisvarasse kuuluvate asjade suhtes on abikaasadel võrdsed õigused ja kohustused, mida nad peavad teostama ühiselt. Ühisvarasse kuuluvate asjadega tehingute tegemine (näiteks müümine või kinkimine), saab toimuda ühiselt või teise abikaasa nõusolekul. Abikaasa ei saa teise abikaasa nõusolekuta ühiseid asju müüa või kinkida ega nendega muid tehinguid teha (anda üürile, pantida vms). Tehing, mille üks abikaasa teeb osundatud põhimõtet rikkudes, ei kehti (on tühine).

Kõige sagedamini lõpeb varaühisuslik varasuhte abielu lahutamisel, kuid see võib lõppeda ka abikaasa surmaga, abieluvaralepingu sõlmimisega (st abikaasad valivad teistsuguse varasuhte) või kohtuotsusega. Varaühisuse lõppedes ühisvara jagatakse. Abikaasadel on võimalus ja õigus jagada neile kuuluv ühisvara kokkuleppel. Juhul, kui abikaasade ühisvarasse kuulub kinnisasi (maatükk, maatükk koos ehitistega või korteriomand), peab kokkulepe ühisvara jagamiseks olema notariaalselt tõestatud. Sageli ei suuda abikaasad abielu lõppedes aga ühisvara jagada. Vaidluse korral jagab abikaasade ühisvara kohus ühe või mõlema abikaasa poolt kohtule esitatud hagiavalduse alusel. Kohtul on õigus ja kohustus

otsustada, millised abikaasade ühisvarasse kuuluvad asjad jäävad ühele ja millised teisele abikaasale. Otsuse tegemisel võtab kohus arvesse ühisvarasse kuuluvate asjade väärtust, abikaasade seost nendega, asjade senist kasutamist abikaasade poolt ja muid olulisi asjaolusid.

1.2. Vara juurdekasvu tasaarvestus

Vara juurdekasvu tasaarvestus on varasuhte liik, mida Eesti õigus enne uue perekonnaseaduse jõustumist ei tundnud. Vara juurdekasvu tasaarvestuse puhul on abielu jooksul abikaasade poolt omandatud vara selle abikaasa oma, kes on vara omandajaks. Kui näiteks üks abikaasadest ostab abielu ajal auto, siis on see tema auto, mitte abikaasade ühisomand nagu see oleks varauhisuse puhul. Mõlemad abikaasad saavad koos omandatava asja omanikuks üksnes siis, kui nad ostavad asja kaasomandisse (kaasomandi puhul kuulub asi omanikele kindlaksmääratud mõtteliste osadena. Kaasomanik saab oma osaga iseseisvalt tehinguid teha).

Vara juurdekasvu tasaarvestuse varasuhte lõppedes (mis kõige sagedamini toimub abielu lahutamise) hinnatakse kummagi abikaasa vara juurdekasvu varasuhte jooksul. Selleks hinnatakse kummagi abikaasa vara väärtust abielu sõlmimisel (põhivara) ja varasuhte lõppedes (koguvara) ning tehakse kindlaks, kas abikaasale kuuluv vara on varasuhte ajal suurenenud või mitte. Kummagi abikaasa varale varasuhte ajal lisandunud osa nimetatakse soetisvaraks. Abikaasade soetisvarasid võrreldakse ja abikaasal, kelle soetisvara on väiksem, on rahaline nõue teise abikaasa vastu summas, mis vastab poolele soetisvarade väärtuste vahest. Kui näiteks abikaasale N kuulus juurdekasvu tasaarvestuse varasuhte jõustumisel vara väärtuses 1000 eurot ja varasuhte lõppedes väärtuses 10 000 eurot ning abikaasale M kuulus varasuhte jõustumisel vara väärtuses 5000 eurot ja varasuhte lõppedes väärtuses 12 000 eurot, siis on N-i soetisvara 9000 eurot ja M-i soetisvara 7000 eurot. Kuna N-i soetisvara on M-i soetisvarast 2000 euro võrra suurem, siis on M-il nõudeõigus N-i vastu 1000 euro ulatuses.

1.3. Varalahusus

Varalahususe puhul on abikaasade varasuhted samasugused kui isikutel, kes ei ole abielus. Abikaasa poolt abielu jooksul omandatud vara on üksnes tema oma ja teisel abikaasal ei teki selle suhtes omandi- ega muid õigusi. Varalahususe korral puudub abikaasadel abielu lõppedes ühisvara, mida jagada. Varalahususe puhul tuleb arvestada sellega, et kui abielu ajal

on omandanud vara üksnes üks abikaasadest, siis teisel abikaasal puuduvad õigused selle vara suhtes, sh õigus hüvitisele. Seda ka olukorras, kus sissetuleku teenimine ja vara omandamine ei olnud võimalik näiteks seetõttu, et abikaasa tegeles laste eest hoolitsemisega ja koduste töödega.

1.4. Varasuhted vabaabielus

Oluline on rõhutada, et seadusega, eelkõige perekonnaseadusega, on reguleeritud abikaasade, st ametlikult abielus olevate isikute varalised suhted. Vabaabielus elavate isikute varalised suhted ei ole perekonnaseadusega reguleeritud ja seetõttu peavad vabaabielus olevad isikud oma varalisi suhteid soovi korral ise lepingutega reguleerima. Kui vabaabielus elavad isikud loovad ühise kodu ja ostavad kinnisvara, siis loeb seadus soetatud kinnisvara selle isiku omandiks, kes on kinnisvara ostjaks (st kui ostjaks on üks isik, siis on asja omanik ainult tema, sõltumata sellest, kes maksis selle asja eest või kes on asja ostmiseks võetud laenu tagasi maksnud). Mõlemad vabaabielus elavad isikud saavad vabaabielu jooksul ostetud asjade omanikuks üksnes siis, kuid nad mõlemad on nende asjade omandajateks. Selleks peavad mõlemad vabaabielu pooled osalema vahetult või esindaja kaudu müügilepingu sõlmimisel ja olema lepingus märgitud asja ostjana. Nimetatud juhul omandatakse ostetav asi nende kaasomandisse mõtteliste osadena. Kui vabaabielus olevad isikud tahavad, et nad oleks ostetava asja võrdsed omanikud, tuleb lepingus kokku leppida, et ostetavast asjast $\frac{1}{2}$ mõttelise osa omandab üks ja $\frac{1}{2}$ mõttelise osa teine vabaabielu pool. Oluline on ka märkida, et vabaabielus elavate isikute varalisi suhteid ei mõjuta ühise lapse või laste olemasolu.

2. Vanema hooldusõigus

Vanema hooldusõiguse all mõistetakse vanema õigust ja kohustust hoolitseda oma alaealise lapse eest. Vaidlused ja küsimused, millised on ühe või teise vanema õigused ja kohustused lapse suhtes, tekivad eelkõige vanemate lahuselu korral.

Vanema hooldusõigus jaguneb

- isikuhoolduseks (vanema õigus hoolitseda lapse eest),
- varahoolduseks (vanema õigus hoolitseda lapse vara eest) ja
- õiguseks otsustada lapsega seotud asju.

Vanema hooldusõigus on üksnes isikul, kes on vanem õiguslikus tähenduses. See tähendab, et isik, kes on lapse eostanud või lapse sünnitanud, ei ole lapse õiguslikuks vanemaks, kui teda pole lapse sünni registreerimisel kantud vanemana rahvastikuregistrisse. Tavaliselt siiski lapse bioloogiline ema ja juriidiline ema ühtivad. Erandiks on siin üksnes leidlaps, kelle vanemad pole teada, ja lapsendamine, mil juriidiliseks vanemaks on lapse lapsendaja. Isa puhul on see küsimus sageli keerulisem. Kuigi perekonnaseaduse kohaselt põlvneb laps isast, kes on ta eostanud, peab selleks, et konkreetset isikut saaks lugeda lapse isaks õiguslikus tähenduses, olema isadus kindlaks tehtud. Abielu ajal ja kolmesaja päeva jooksul pärast abielu lõppemist sündinud lapse puhul eeldatakse, et tema isaks on lapse emaga abielus olev/olnud mees.

Kui lapse vanemad ei ole lapse sünni ajal abielus, siis toimub lapse isast põlvnemise kindlakstegemine isaduse omaksvõtuga, mis eeldab vastava tahteavalduse tegemist perekonnaseisuasutusele. Isaduse omaksvõtuks peab olema ema nõusolek. Isaduse omaksvõtu puhul ei ole välistatud, et lapse isaduse võtab omaks isik, kes ei ole lapse bioloogiline vanem. Mees võib seda teha teadlikult või teadmatuses, uskudes, et tema on lapse bioloogiline vanem. Isaduse omaksvõtuks ei pea bioloogiline isadus olema tuvastatud.

Esineb olukordi, kus lapse bioloogiline isa ei võta lapse isadust omaks. Sellisel juhul ei tehta lapse isa kohta kannet ja lapsel puudub isa õiguslikus tähenduses. Ainult lapse ema avalduse alusel ei saa isadust tuvastada, kui lapse ema pole abielus või ei olnud abielus lapse eeldatava eostamise ajal. Samas on lapsel õigus pöörduda kohtu poole ja taotleda, et kohus tuvastaks tema põlvnemise bioloogilisest isast. Alaealist last esindab sellise avalduse esitamiseks seadusliku esindajana ema.

Omavahel abielus olevatel vanematel on ühine hooldusõigus. Vanematel, kes ei ole omavahel abielus, on samuti ühine hooldusõigus, kui nad on vanemad õiguslikus tähenduses ja kui nad ei ole lapse isa poolt isaduse omaksvõtmisel avaldanud, et hooldusõigus kuulub vaid ühele vanemale.

Ühise hooldusõiguse korral on mõlemad vanemad lapse seaduslikud esindajad ja nad peavad teostama hooldusõigust ühiselt. Hooldusõiguse ühine teostamine tähendab seda, et vanemad peavad kõigis last puudutavates olulisemates küsimustes jõudma ühisele otsusele. Selliseks küsimuseks võib olla näiteks lapse lasteaia, trenni või kooli valik. Ühise hooldusõiguse korral toimub lapse esindamine vanemate poolt ühiselt.

Üks olulisemaid hooldusõiguse põhimõtteid (eelkõige ühise hooldusõiguse puhul) on vanemate võrdsuse põhimõte. Selle kohaselt on vanemate õigused ja kohustused lapse suhtes võrdsed, st ühel vanemal ei ole teistsuguseid või suuremaid õigusi kui teisel vanemal. Siinkohal ei ole oluline, kas vanemad on abielus, elavad koos või lahus. Nii näiteks on emal ja isal võrdne õigus veeta lapsega koos aega või otsustada, millisesse kooli laps õppima läheb. Vaidluse korral selle üle, kelle juurde laps vanemate kooselu lõppedes elama jääb, ei ole vanemal suuremaid õigusi üksnes sel põhjusel, et ta on ema või isa, vaid lähtuda tuleb konkreetsest olukorrast ja lapse huvidest. Kohustus last ülal pidada on samuti mõlemal vanemal. Samas ei tähenda vanemate võrdsuse põhimõtte seda, et vanemate lahuselu korral peab laps viibima võrdse aja kummagi vanema juures. Kui laps elab vanemate kokkuleppel või kohtulahendist tulenevalt ühe vanema juures, siis ei ole enamasti võimalik, et ta saaks lahuselava vanemaga olla koos sama palju kui vanemaga, kelle juures ta elab. Sellist olukorda ei loeta vanemate võrdsuse põhimõtte rikkumiseks.

Vanemad, kellel on lapse suhtes ühine hooldusõigus, võivad teatud asjaoludel taotleda kohtult selle lõpetamist. Levinuim põhjus ühise hooldusõiguse lõpetamiseks ja ühele vanemale ainuhooldusõiguse andmiseks on lapse vanemate kooselu lõppemine ning sellest tulenev võimetus hooldusõigust ühiselt teostada. Ühise hooldusõiguse teostamine eeldab vanemate vahelist koostööd ja ühiste otsuste vastuvõtmist. Elu näitab, et alati ei ole see võimalik ning sellisel juhul võib kohus anda hooldusõiguse lapse suhtes ühele vanemale. Hooldusõiguse kuulumisel ühele vanemale ei ole teine vanem enam lapse seaduslik esindaja. Lapse ja tema vara eest hoolitseb ning lapsega seotud asju otsustab siis vanem, kellele kuulub hooldusõigus lapse suhtes.

Vanemate kooselu lõppemine ei too alati kaasa ühise hooldusõiguse lõppemist. Vanemate lahuselu korral võib anda ühele vanemale osalise hooldusõiguse või otsustusõiguse last puuduvate teatud küsimuste suhtes. Näiteks on üks sagedasemaid vaidlusi vanemate vahel vaidlus lapse elukoha osas. Kui mõlemad vanemad osalevad aktiivselt lapse kasvatamises, võib kohus vaidluse korral säilitada ühise hooldusõiguse, kuid anda otsustusõiguse lapse viibimiskoha osas ühele vanemale.

Kohus võib isiku- ja varahooldusõigust piirata või selle vanemalt täielikult ära võtta juhul, kui vanem ohustab lapse heaolu või tema vara. Need on äärmuslikud meetmed, mis on

võrdsustavad enne 1. juulit 2010 kehtinud perekonnaseaduses ettenähtud vanema õiguste äravõtmisega ning mille kohaldamine peab olema väga põhjendatud.

3. Lapse ülalpidamise kohustus

Lapse ülalpidamise kohustuse mittetäitmine on üks aktuaalsemaid perekonnaõiguslikke probleeme, mis põhjustab palju kohtuvaidlusi. Tegemist on probleemiga, mis on leidnud kajastamist meedias ning mille lahendamiseks on riik lisaks õiguslikule regulatsioonile võtnud tarvitusele muid mõjutusmeetmeid, luues näiteks elatisvõlgnike avaliku registri.

Vanemal on kohustus oma alaealist last ülal pidada. Täisealine laps on õigustatud oma vanemalt elatist saama siis, kui ta täisealiseks saamise ajal õppis põhikoolis, gümnaasiumis või kutseõppeasutuses. Õigus ülalpidamisele on lapsel kuni õpingute lõpetamiseni, kuid mitte kauem kui lapse 21-aastaseks saamiseni. Täisealisele kõrgkoolis õppivale lapsele ei ole seadusega elatise saamise õigust ette nähtud.

Lapse ülalpidamiskohustus on seadusest tulenev vanema kohustus, mida vanem peab täitma sõltumata sellest, kas ta elab lapsega koos või lapsest lahus. Ülalpidamiskohustuse täitmine võib toimuda lapse vajaduste rahuldamiseks ja arenguks vajalike asjade ning teenuste tagamisega lapsele või talle elatise maksmisega. Ülalpidamiskohustuse täitmine elatise maksmisega toimub tavaliselt lapsest lahus elava vanema poolt. Samas pole välistatud, et vanemate lahuselu korral ei tasu lapsest lahuselav vanem lapsele elatist, vaid kannab tema ülalpidamisega seotud kulutusi vahetult ja ostab lapsele vajalikke asju. Viimati nimetatud viisil ülalpidamiskohustuse täitmine lahuselava vanema poolt eeldab praktikas reeglina lapsega koos elava vanema nõusolekut.

Lahuselav vanem peab ülalpidamiskohustust täitma seadusest tulenevalt. Kui vanem ülalpidamiskohustust ei täida, on lapsel õigus pöörduda kohtu poole ja nõuda ülalpidamiskohustust mittetäitvalt vanemalt elatise väljamõistmist. Ülalpidamiskohustuse mittetäitmiseks ei ole üksnes ülalpidamiskohustuse täielikult täitmata jätmine, vaid ka selle ebapiisav või ebaregulaarne täitmine. Elatise nõudeõigus on just lapsel, mitte vanemal, kellega koos laps elab. Lapsega kooselav vanema on selliste kohtuvaidluste puhul tavaliselt lapse seaduslikuks esindajaks ja elatise tasumine võib toimuda lapsega koos elavale vanemale. Vanem peab saadud raha kasutama lapse huvides.

Nii nagu hooldusõiguse puhul, on ka ülalpidamist kohustatud andma isik, kes on lapse juriidiliseks vanemaks. Laps ei saa nõuda elatist isikult, kes lapsele või tema seaduslikule esindajale teadaolevalt on küll tema bioloogiline vanem, kuid kes pole lapse vanemana rahvastikuregistrisse kantud. Enne elatise nõude esitamist peab olema tuvastatud, et laps põlvneb isikust, kelle vastu elatise nõue esitatakse.

Vanema ülalpidamiskohustuse ulatus sõltub lapse vajadustest, tema tavapärasest elukorraldusest, võimetest, huvidest ja muudest lapse ülalpidamiskulutuste suurust mõjutavatest asjaoludest. Samuti sõltub ülalpidamiskohustuse ulatus vanema varalisest olukorrast. Perekonnaseaduses on ette nähtud alaealisele makstava elatise miinimummäär, mis on pool kehtivast miinimumpalgast. Sellest summast väiksema elatise tasumine on õiguspärane üksnes erandlikel juhtudel, milleks võib olla vanema töövõimetus või teise lapse olemasolu, kes jääks miinimummääras elatise väljamõistmisel varaliselt halvemas olukorda. Ülalpidamiskohustuse täitmisest vabastavaks asjaoluks ei ole aga näiteks vanema töötus või ebapiisav sissetulek.

4. Suhtlusõigus

Vanema õigus suhelda oma lapsega ja lapse õigus suhelda oma vanemaga on üks kesksemaid õigusi vanema ja lapse suhtetes. Tegemist on õigusega, mis on lapsele ja vanematele sõnaselgelt tagatud perekonnaseadusega, kuid mis tuleneb ka põhiseaduses sätestatud põhiõigusest perekonnaelule.

Omavaheline suhtlemine ja koosviibimine on vajalikud selleks, et lapse ja vanema vahel tekiks ning säiliks isiklikud ja emotsionaalsed suhted. Ilma suhtlemiseta vanema ja lapse suhe faktiliselt kaob. Erilise tähtsuse omandab suhtlusõigus vanemate lahuselu korral ja olukorras, kus lapsega koos elav vanem ei soovi, et lahuselav vanem lapse elus osaleks.

Suhtlusõigus sisaldab kahte vastastikkust elementi: vanema õigust suhelda oma lapsega ja lapse õigust suhelda oma vanemaga. Lapsel ja vanemal on vastastikune õigus teineteisega isiklikult suhelda, samas on mõlemal vanemal ka kohustus oma lapsega isiklikult suhelda. Seega on vanemal üheltpoolt õigus nõuda, et tal lubatakse lapsega suhelda ja teiselt poolt on ta kohustatud lapsega suhtlema, et tagada lapse õigus suhtlusele oma vanemaga. Kuigi praktikas on aktuaalsem neist esimene, st vanema õigus suhelda oma lapsega, ei kaitse

suhtlusõigus üksnes vanema, vaid ka lapse õigusi ning just lapse huvid on need, mis tuleb suhtlusõiguse tagamisel ja vaidluste lahendamisel tuleb esikohale seada.

Perekonnaõigus keskse põhimõtte kohaselt peab vanem alati lähtuma lapse huvidest. Vanemate lahuselu korral ei tohi võimalikud negatiivsed emotsioonid teise vanema suhtes ega muud lapsesse mittepuudutuvad asjaolud kahjustada lapse suhet teise vanemaga. Vanem peab lähtuma lapse heolust ja eeldusest, et lapsele on vajalik säilitada suhe teise vanemaga ning ta ei tohi takistada lapse suhtlemist lahuselava vanemaga. Olukordi, kus lahuselav vanem soovib lapsega suhelda, kuid lapsega koos elav vanem ei soovi seda ning teeb selleks takistusi, esineb siiski sageli. Takistuste tegemine võib seisneda nii füüsilises tegevuses (näiteks last ei viida ettenähtud kokkusaamisele teise vanema juurde või ei võimaldata teisel vanemal last kaasa võtta) või lapse psüühilises mõjutamises eesmärgiga tekitada temas teise vanema suhtes vastumeelsust või süütunnet lapsega koos elava vanema ees (näiteks halvustatakse teist vanemat või näidatakse lapsele, et tema kokkusaamised lahuselava vanemaga teevad lapsega kooselavale vanemale haiget).

Kui vanemal ei ole võimalik lapsega suhelda, on tal õigus nõuda kohtult suhtlusõiguse tagamiseks suhtlemiskorra kindlaksmääramist. Sellisel juhul määrab kohus, kui sageli ja kuidas toimub lapse ja lahuselava vanema suhtlemine.

5. Multikultuursus peres: seadused ja õigused

Üha sagedamini reisivad inimesed välisriikidesse, õpivad ja töötavad seal. Samuti külastavad välisriikide kodanikud Eestit ja elavad siin. Selle tulemusena alustavad üha sagedamini kooselu ja loovad perekonna isikud, kes on sündinud ja kasvanud erinevates riikides, kellel on erinev emakeel, kultuuriline taust ja kodakondsus. Harvad pole ka juhtumid, mil kahe riigi kodanikud elavad perekonnana koos kolmandas riigis.

Eesti õiguskorras ei too multikultuuraalsus peres isikutele kaasa teistsuguseid õigusi võrreldes ühest kultuuriruumist pärit isikutega. Välisriigis pere loomisel ei kohaldu omavahelistele õigussuhtele aga enam Eesti seadused, mistõttu ollakse eelkõige suhete lõppemisel sageli olukorras, millega ei ole osatud arvestada.

Isikute kooselust või abielust tulenevad õigused ja kohustused on tavaliselt reguleeritud nende ühise elukohariigi õigusega. Kui isikud elavad perekonnana näiteks Itaalias, alluvad nad Itaalia õiguskorrale. Seda sõltumata sellest, kas tegemist on Itaalia kodanikega või mitte.

Selles tulenevalt peab ka vaidlused, mis on seotud vabaabielu, abielu, poolte vara või hooldusõigusega, lahendama Itaalia seaduste alusel Itaalias.

Kuna multikulturaalsus peres levib üha enam, esineb ka aina rohkem perekonnaõiguslikke vaidlusi, kus vaidlevateks poolteks on erinevate riikide kodanikud. Levinuim ja inimeste jaoks olulisim probleem on lapse hooldusõigus ja selle tingimused vanemate kooselu lõppemisel. Selliste vaidluste lahendamist on püütud reguleerida rahvusvahelisel tasandil.

Üks olulisemaid laste hooldusõiguse alaste vaidluste lahendamist puudutavaid rahvusvahelisi konventsioone on 25. oktoobril 1980 Haagis vastu võetud rahvusvaheline konventsioon tsiviilõiguse kohaldamisest lapseröövi suhtes.³ Eesti ühines selle konventsiooniga 21. veebruaril 2001.⁴ Rahvusvahelise lapseröövina käsitatakse alla 16-aastase lapse välisriiki viimist või välisriigis kinni hoidmist ilma vanema nõusolekuta. Välisriigiks on mistahes riik, mis ei ole lapse elukohariik. Selleks võib olla (ja sageli ongi) lapse või tema vanema kodakondsuse järgne riik. Enamasti paneb lapseröövi toime üks lapsevanematest ning selle põhjuseks on vanemate erimeelsused lapse hooldusõiguse, eelkõige lapse elukoha osas.

On üsna tavaline, et kui pere elab riigis, mille kodanikuks mees ja naine (või üks neist) ei ole, siis abielu või vabaabielu lõppedes tahetakse naasta riiki, mille kodanik ollakse. Kui peres on laps või lapsed, siis soovib vanem nad endaga kaasa võtta. Samuti esineb juhtumeid, kus üks lahuselavatest vanematest soovib isiklikel või tööalastel põhjustel asuda elama välisriiki ning võtta lapse või lapsed endaga kaasa. Lahuselaval vanemal on keeruline suhelda lastega, kes elavad teises riigis. Suurte vahemaade tõttu on kokkusaamised tavalised harvad ja nende korraldamine kulukas. Kirjeldatud olukorras soovivad sageli mõlemad vanemad, et laps jääks nende juurde elama ning kokkuleppeid hooldusõiguse kuuluvuse osas on raske saavutada.

Haagi konventsiooni põhimõtte kohaselt tuleb lapse hooldusõigust puudutavad vaidlused lahendada lapse hariliku viibimiskoha riigis, st riigis, kus laps enne vaidluse tekkimist peamiselt elas. Näiteks kui Eesti kodakondsusega ema ja Itaalia kodakondsusega isa on koos lapsega elanud Itaalias ja nende kodu on olnud Itaalias ning nad ei jõua kooselu lõppedes lapse hooldusõiguse osas kokkulepele, siis kuulub selle vaidluse lahendamine Itaalia kohtu pädevusse. Tulenevalt Haagi konventsioonist ei ole Eesti kodakondsusega emal õigus tulla

³ Kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/26933>

⁴ Haagi konventsiooniga ühinenud riikide nimekiri on kättesaadav: http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.status&cid=24

koos lapsega ilma lapse isa nõusolekuta või Itaalia kohtu vastava otsuseta Eestisse elama. Kui ema seda teeb, on Haagi konventsiooni tähenduses tegemist lapserööviga.

Lapseröövi toimumise korral on vanemal, kelle nõusolekuta laps tema elukohariigist välisriiki viidi, õigus ühe aasta jooksul alates lapse äraviimisest nõuda vastavalt välisriigilt lapse tagastamist tema harilikku viibimiskoha riiki. Kui lapse tagastamine tema harilikku viibimiskoha riiki ei põhjusta lapsele olulisi kannatusi või piisavalt otsustusvõimeline laps ei vaidle tagastamisele vastu, lasub Haagi konventsiooniga ühinenud riigil kohustus laps tagastada.

Lapse tagastamisega ei otsustata lapse hooldusõiguse küsimust. Seda teeb lapse hariliku viibimiskoha riigi kohus. Eeltoodud näite puhul on Itaalia kodanikust isal õigus esitada Eesti riigile taotlus lapse Itaaliasse tagastamiseks, et lahendada seal vaidlus lapse hooldusõiguse üle. Kui lapse tagastamiseks ei esine eelpool käsitatud takistusi, tagastatakse laps Itaaliasse ning vaidlus lapse hooldusõiguse, sh lapse elukoha ja suhtlusõiguse osas lahendatakse Itaalia kohtus Itaalia seaduste alusel.

Probleeme tekitab olukord, kui laps viiakse riiki, mis ei ole Haagi konventsiooniga ühinenud. Sellisel juhul tuleb vanemal, kelle juurest laps ära viidi, kasutada selle riigi õiguskaitsevahendeid, kuhu laps on viidud. Nende olemasolu ja sisu sõltub konkreetse riigi õiguskorrast.

Eeltoodud põhjustel on välisriigis perekonna loomisel, oluline tutvuda selles riigis kehtivate perekonnasuhete regulatsioonidega. Kuigi pere loomisel ei eeldata suhete lõppemist, on teadlikkus pere lagunemise õiguslikest tagajärgedest vajalik oma kodakondsuse järgses riigis, kuid veelgi vajalikum välisriigis elades.